

ФРАЗЕОЛОГІЯ І ПАРЕМІОЛОГІЯ

Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова
(Харків, Дрогобич)

УДК 811.161.2'373.7

**ФРАЗЕОЛОГІЧНІ ОДИНИЦІ
В ТЕКСТІ ЩОДЕННИКА Т. ШЕВЧЕНКА
(до 155-річчя від часу написання „Журналу”)**

У сучасному мовознавстві активно досліджується явище інтертекстуальності, що репрезентоване актуалізацією прецедентних феноменів – імен, висловлювань, текстів. Прецедентні одиниці наповнені великої енергетикою, вони породжують різноманітні підтексти, що особливо яскраво виражено в сучасному мовленні. Саме на цей чинник спирається нинішня постмодерністська література, що, завдяки актуалізації прецедентних одиниць, може породжувати незвичний підтекст, який деякі автори називають „неконтрольованим підтекстом” [Ронен 1997: 40 – 44].

У щоденниковому тексті Тараса Шевченка простежуємо експліцитні й імпліцитні інтертекстуальні елементи, „неконтрольовані підтексти”, а отже, щоденникове мовлення Тараса Шевченка має багате інтертекстуальне наповнення, що має певну традицію дослідження, реалізовану й у працях українських літературознавців, і мовознавців (Г. Білоус, М. Демський, О. Забужко, О. Литвинникова, Н. Момот, Є. Нахлік, Б. Рубчак та ін.).

Зауважуючи, що мова Т. Шевченка має давню традицію вивчення, О. Литвинникова наголошує, що добре вивчено передусім фразеологічний склад його мови й щоденникового тексту зокрема. Б. Рубчак зазначає: „текст „Журналу” ще більш оживлений незліченними ідіоматичними зворотами (іноді з російського патуа), російськими та українськими приповідками (де ці останні часто записані українською мовою), короткими цитатами чи алюзіями до інших текстів” [Рубчак 1991 : 73]. О. Литвинникова натомість зауважує, що не вивченим в аспекті використання усталених сполучень слів залишився саме період перебування Т. Шевченка в Нижньому Новгороді, де він був змушений залишитися на п'ять місяців. Названа дослідниця вказує, що з 93 фразеологізмів, які використав Т. Шевченко в щоденнику, 34 належать саме до зазначеного періоду.

До усталених словесних комплексів автори традиційно відносять крилаті вислови, афоризми, прислів'я, приказки, тобто не лише фразеологізми у вузькому розумінні, але й у широкому. У цьому дослідженні послуговуватимемося й терміном „паремія”. Типові фразеологізми й паремії зокрема, як відомо, належать до прецедентних виразів, засобів інтертекстуальності, репрезентантів синергетики. Оскільки синергетика спрямована на дослідження процесів самоорганізації складних відкритих систем, то її об'єктом логічно стала й

мова як складна й відкрита система, що розвивається й еволюціонує. Очевидно, лінгвосинергетика потребує розвитку. „Використання понять синергетики, – як зауважує Ф. Бацевич, – продуктивне щодо вивчення історії мови, різноманітних типів текстів і дискурсів, функціонального дослідження дериваційних процесів, виявлення мовлення в конкретних ситуаціях спілкування, ідіостилю письменника, поетичної архітекτονіки мови загалом, а також теорії комунікації, мовної сугестії та нейролінгвістичного програмування” [Бацевич 2009: 39].

Оскільки самоорганізація мовної системи здійснюється впродовж сотні років, то дія цієї самоорганізації стосується передусім тих одиниць, що створювалися народом упродовж тривалого часу й продовжують еволюціонувати, використовуючись щодня, у повсякденному мовленні. До таких одиниць відносимо передусім фразеологізми, паремії, як наслідок взаємодії мови й думки відповідного етноколективу чи окремої мовної особистості як представника певної мовної спільноти, лінгвокультури.

Фразеологізми можуть по-новому актуалізуватися в конкретних ситуаціях спілкування, комунікації, при цьому вони містять і „застиглі” комунікативні смисли. Саме фразеологізми, насамперед паремії, здавна були носіями інформації щодо етикету, етики, моральних норм того чи того етносу, його життєвих настанов загалом. Доцільно вжиті в мовленні, вони концентрують головну думку, не потребують уточнень і роз’яснень, дають змогу уникнути багатослів’я, спонукають до дії, уособлюючи народний досвід, є потужним прагматичним чинником. До паремій відносять і всі види усталених сполучень слів (широке розуміння фразеології) [Космеда 2010]. Паремії – це „не тільки моральні, філософські судження, життєві правила, але також певні стереотипні особисті рефлексії, вислови загальнолюдських почувань, прокляття, жарти, ущипливості, висміювання, порівняння і фігуральні звороти, як і деякі, якщо можна так сказати, вивірені формули ворожби – „примовлянь”, (...) найрізноманітніші пародії (молитов, обрядів, заклять і навіть серйозних прислів’їв) (...), деякі „застарілі” загадки, значення яких стало з часом настільки прозорим, що народ перестав уважати їх загадками і вживає як прислів’я” [З фольклористичної спадщини 1963]. У цьому зв’язку слушно акцентувати увагу на синергетичній сутності виокремлених одиниць, зокрема С. Пилипчук пише, що „паремійна одиниця в певній актуалізаційній комунікативній ситуації може втрачати свій функціонально-семантичний заряд і набувати нових, зумовлених контекстом, прагматичних властивостей, змінюючи при цьому свою видову віднесеність” [Пилипчук 2008: 70].

Мовна компетенція вимірюється зокрема й тим, наскільки активно мовна особистість використовує в мовленні фразеологічні, паремійні одиниці. Адже сильній мовній особистості (елітарній, вишуканій) властиві „енергія” думки, що втілена в „енергію” слова чи фразеологізму; широта мовленнєвої (дискурсивної) діяльності; гнучкість мовленнєвих

тактик; навички мовленнєвих імпрровізацій; відповідальність за „словесний учинок” тощо. Сильна мовленнєва особистість активно використовує синергетичні атрактори, якими є паремії, фразеологізми [Космеда 2006: 20].

М. Демський, який вивчав фразеологію Т. Шевченка, що функціонує в його поетичних текстах, зауважив: „Основу Шевченкової фраземіки становить українська народна фраземіка, яку він своїм генієм підняв до рангу літературної. Тому цілком зрозуміло, що абсолютна більшість поетових фразем увійшла до фраземного корпусу сучасної української літературної мови, становлячи її ядро. Значну частину тих фразем, що в названий корпус увійшла, фіксує СУМ. Це переважно дієслівні й прислівникові фраземи на позначення динамічних і статичних ознак, належних людині, та різних координат, у яких ці ознаки реалізуються. Частина Шевченкових фразем у зв'язку з розвитком мови випала з активного вжитку, і СУМ їх не фіксує” [Демський 1989 (1): 49].

Досліджуючи фразеологізми, що функціонують у щоденнику Т. Шевченка, О. Литвинникова подає їх у відповідних контекстах, слухно зважаючи на текстові позиції. Перерахуємо ці позиції: 1) на початку тексту, порівн.: *немного подгулял (3 листопада 1857 р.); сон в руку (23 лютого 1958 р.)* (декларативно-інформативна й творчо-спонукальна функції); 2) у кінці тексту (підтверджувальна чи узагальнювальна, генералізуюча функції) – *перемелется – мука будет; за двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь (5 жовтня 1857 р.); что с воза упало, то пропало (29 листопада 1857 р.)*.

При цьому вказано на креативність Т. Шевченка, який здійснює відповідні метафоричні й метонімічні трансформації – *дружба врозь и черти в воду (23 лютого 1858 р.)*, морфологічні перетворення – *тучки небесные, вечные странницы (20 вересня 1857 р.)*, хоч у М. Лермонтова „*вечные странники*”, усічення фразеологічних конструкцій чи доповнення – *А все-таки лучше позже, чем никогда (10 лютого 1858 р.)* [Литвинникова 2002 : 245 – 275]. Т. Шевченко використовує різні пласти фразеологізмів, зокрема як книжні, високого стилю, напр. *луч света* замість *луч света в темном царстве* (Н. Добролюбов) (*10 грудня 1857 р.*), так і розмовно-побутові, порівн.: *по Сеньке шапка (7 січня 1858 р.)*, *от ноготка до волоска (24 лютого 1857 р.)*, *далеко пойдет в своем искусстве (11 січня 1858 р.)*, *у меня не без добрых людей* замість *мир не без добрых людей (11 лютого 1857 р.)* та ін.

О. Литвинникова зауважує, що в записах свого щоденника Т. Шевченко актуалізує той чи той аспект семантики паремії відповідно до свого образного мислення, „перетворюючи прислів'я в «гострослів'я»” [Литвинникова 2002: 274].

Сучасне мовознавство, як було зауважено, скероване на дослідження прагматики, яку називають „семантикою життя”. У лінгвістичній науці простежуємо чимале розмаїття класифікаційних основ мовного матеріалу, який пов'язуємо із різними аспектами

пізнавальної діяльності людини. Загальновідомо, що когнітивна діяльність homo sapiens обов'язково містить два аспекти: відображення й оцінювання. Відображаючи предмети і явища довкілля, суб'єкт мовлення, відповідна мовна особистість співвідносить їх із конкретними цінностями, нормами, бажаннями, смаками, зацікавленнями індивіда тощо. При такому підході раціональними вважаємо класифікації мовного матеріалу, що засновані на міждисциплінарному підході. Як справедливо зазначає В. Руднев, „...постструктуралізм практично зробив міждисциплінарність необхідною умовою гуманітарного дослідження” [Руднев 2001: 234 – 235].

Оригінально спроектувала універсальну психологічну класифікацію пізнавальних процесів особистості на паремійний матеріал А. Емірова, яка справедливо зауважує, що „пізнання людиною об'єктивного світу починається із процесів відчуття й сприйняття, тобто сенсомоторного досвіду, що згодом переробляється нервовою системою у формі концептів різного типу, відкладається в пам'яті й за необхідності вилучається й використовується в комунікативно-пізнавальних акціях” [Емірова 2002: 53 – 54]. Зважаючи на висловлену думку, мовні одиниці, передусім і паремії когнітивної сфери, можна розподілити на окремі групи, зокрема це одиниці на позначення цілого розмаїття: 1) відчуттів; 2) сприйняття; 3) пам'яті; 4) уяви; 5) оцінок ментальної діяльності й розумової спроможності; 6) мовленнєвої діяльності.

Таку універсальну класифікацію можна проектувати практично на всі семантичні одиниці мови, зокрема й одиниці інтертекстуальні. Крім того, її можна використовувати в процесі вивчення специфіки мовної свідомості кожної окремої мовної особистості, що, вочевидь, можна визначити за частотністю вживання відповідних вербальних засобів, які відображають відчуття, сприйняття, процеси пам'яті, уяви тощо, психологічні особливості креативної мовної особистості.

Використовуючи схарактеризовану класифікацію в проєкції на мовну особистість, можна визначити специфіку трансформації усталених смислів мови, що стосуються визначення основних психологічних процесів, при цьому виявляються оказіональні смисли, які базуються на різних механізмах породження смислу.

У щоденнику Т. Шевченка фразеологізми слугують передусім для характеристики когнітивної сфери діяльності людини. Вони називають різні пізнавальні процеси, а отже, в основі рубрикації паремій можна покласти психологічну класифікацію пізнавальних процесів особистості, яку актуалізувала А. Емірова. У світлі викладеного фразеологізми, паремії когнітивної сфери Т. Шевченка розподіляємо на групи, що слугують для: 1) **означення розмаїття відчуттів**, напр.: *...И я прибежал на огород мокрой курицей* [Шевченко 1949: 122]; *скрепя сердце...* [Шевченко 1949: 141]; *Так вот летим мы во весь дух мимо замечательного села...* [Шевченко 1949: 188]; *Сон в руку* [Шевченко 1949: 243]; 2) **опису процесів сприйняття**, напр.: *...Не чета*

(о Марко Вовчок) моей актрисе [Шевченко 1949: 241]; В 10 часов утра явился я казанской сиротою к правителю канцелярии... [Шевченко 1949: 256]; спектакль был хоть куда... [Шевченко 1949: 199]; Посмотрим, что это за зверь в переводе [Шевченко 1949 : 219]; 3) **репрезентації процесів пам'яті**, напр.: ...Как было во время оно [Шевченко 1949 : 201]; Напишу ему, пускай едет сюда и пускай на здешней бедной сцене тряхнет стариной [Шевченко 1949 : 215]; 4) **опису процесів уяви**, напр.: Принимался несколько раз строить воздушные замки на своих будущих эстампах акватинта также неудачно [Шевченко 1949 :]; Авось либо и сбудется [Шевченко 1949 : 216]; 5) **оцінки мовленнєвої діяльності**, напр.: Ударились сначала в обыкновенный пустой разговор, а потом перешли к воспоминаниям о Питере, о покойном Петровском и о великом Брюллове [Шевченко 1949 : 197]; А может быть, и с целью более материальною, чтобы они (пристава), подумали, что старик рехнулся, порет дичь, и скорее освободили бы его из заточения [Шевченко 1949 : 219]; Лучшие молчат, чем переливать из пустого в порожнее [Шевченко 1949 : 230]; 6) **оцінки ментальної діяльності, розумових здібностей**, напр.: по Сеньке шапка [Шевченко 1949 : 226]; Наш Филат чему и рад [Шевченко 1949 : 136]; И я буду большой руки тетеря, если проведу его (утро) за своим журналом [Шевченко 1949: 120]; Я хотя и тертый калач, но такая неожиданность меня сконфузила [Шевченко 1949: 189].

Семантичні відмінності між пареміями чи іншими типами фразеологізмів, що відображають когнітивну діяльність особистості, зумовлені різними виявами самої пізнавальної діяльності. Більша частина розглянутих фразеологізмів виражає образи-концепти, тобто сукупність думок про найзагальніші ознаки об'єктів довкілля.

Оскільки Т. Шевченко написав свій щоденник російською, як відомо, нерідною для нього мовою, то очевидним є накладання української мовної свідомості на російськомовний шевченківський текст, що вже ілюструвалося, тобто простежуємо явище коли на код змісту цього тексту накладається код, що має, по-перше, автокомунікативний характер, а по-друге, інонаціональний, інокультурний, що виявляється особливо яскраво в процесі використання паремійних чи фразеологічних одиниць.

Цікавим уважасмо мікроконтекст, у якому Т. Шевченко використовує прийом „мовної гри”, що є характерним для мовнокреативної діяльності письменника: об'єктом мовної гри є паремія *За словом в карман не полезет*, порівн.: **На такое простое, повидимому, слово, даже ученый муж полез в карман за возражением. Но, увь, пока ученый эскулап рылся в своем умственном кармане, таинственная загадка разрешилась** [Шевченко 1949 : 135]. Отже, Т. Шевченко як творча особистість удало моделює відповідну мовну гру по-різному трансформуючи паремії, порівн.: *В чужие сани не садись* [Шевченко 1949 : 163]; *Тоже птица не низкого полета* [Шевченко 1949 :

98]; *Семен и мадмуазель Гринберг были душою общей радости* [Шевченко 1949 : 272]; *Гувернантка Брылкиных, очень милая молодая немочка, резвая, наивная, настоящий мальчик в юбке* [Шевченко 1949 : 192]; *Шрейдерс оставлял меня у себя отдохнуть после обеда, но я отказался и пошёл к тадате Гильде, где и положил якорь на ночь* [Шевченко 1949 : 205]; *Выходит, яблоко не далеко от яблони упало* [Шевченко 1949 : 226]; *Что делать, посидим ещё за морем да подождем погоды* [Шевченко 1949 : 141].

Наголосимо ще раз, що до яскравих прагматичних засобів мови традиційно відносять передусім фразеологізми, що є типовим засобом вираження інтертекстуальності. Серед інших вербальних засобів фразеологізми, зокрема й паремії, виокремлюються насамперед тим, що відповідно компресують матеріальний і духовний досвід, вони, за точним висловом Ф. Буслаєва, містять „... і моральний закон, і здоровий смисл, що виражені в коротких висловах, які заповідали предки... потомкам” [Буслаев 1959 : 204].

Дослідження особливостей використання паремій у російськомовній автокомунікації Т. Шевченка цікаве передусім тому, що це дає змогу з'ясувати „безмежне розмаїття виявів індивідуального вираження чи вираження індивідуальностей”, як зауважує В. Виноградов, де паремії, фразеологізми „є формою втілення смислу, що заново твориться. Воно виражає думку мовця. Його осмислення індивідуальне й визначається усім змістом висловлювання. Його структура неусталена й функції багатоманітні” [Виноградов 1977]. Цю думку В. Виноградова легко довести в процесі аналізу тексту щоденника Т. Шевченка, оскільки письменник використав тут чимало фразеологізмів, тим самим показав високий рівень володіння російською мовою, глибоке знання російської культури й, відповідно, найвищий рівень комунікативної компетенції. За кількісним показником уживання паремій у щоденнику перше місце посідають все-таки прислів'я й приказки, порівн.: *Перемелется – мука будет. Тише едешь, дальше будешь. Поспешись – людей насмешишь. Не плюй в колодец, придется воду пить. Утро вечера мудренее. Голенький ох, а за голеньким бог. Нет худа без добра. Не вовремя гость – хуже татарина* та інші.

Вочевидь, із метою згортання інформації, посилення експресії в окремих випадках Т. Шевченко вживає кілька фразеологізмів в одному реченні або мікроконтексті, зіштовхуючи смисли, які вони виражають, порівн.: *М. Лазаревский купил для неё [Олександри Артемовської] роскошный букет цветов, а я отнес ей и преподнес. И я в барышах, и она не вправе сказать, что я её поздравил не с пустыми руками. И вежливо, и дешево* [Шевченко 1949 : 275 – 276]. Крім того, у тексті щоденника зустрічаємо також такі трансформовані прецедентні вирази: *и дешево и забористо* [Шевченко 1949 : 148]; *занять видное место* [Шевченко 1949 : 211]; *пожнем ли желаемые плоды* [Шевченко 1949 : 211].

Іноді одну й ту саму паремію автор може використовувати в різних контекстах із протилежним аксіологічним смислом, напр.: *Зашел я к первому мистеру Гранду, англичанину от волоска до ноготка* [Шевченко 1949 : 207], чи в іншому випадку про людину Т. Шевченка пише: *от ноготка до волоска дрянъ* [Шевченко 1949 : 243], використовуючи слово-оцінку *дрянь*.

В окремих випадках письменник акцентує увагу на смисловій цінності, значущості прислів'я чи приказки, напр.: *...им и в голову не пришла поговорка, что не во время гость – хуже татарина* [Шевченко 1949 : 159], *на безрыбье и рак рыба, на безлюдье и Фома человек, говорит пословица* [Шевченко 1949 : 159]; *За двумя зайцами погонишься – ни одного не поймаешь. Пословица очень справедливая* [Шевченко 1949 : 196].

Автор щоденника, що цілком природно, використовує фразеологію рідної української мови, напр.: *А через полчаса я был уже в его доме, как в своей родной хате* [Шевченко 1949 : 55]; *Дурень, дурень, а в школы вчився* [Шевченко 1949 : 277]; *И его, бидного, драли, как Сидорову козу* [Шевченко 1949 : 163]; *Дай Боже нашему теляти вовка зысты* [Шевченко 1949 : 146]; *На вербе вырастут груши* [Шевченко 1949 : 102]; *Аппетит в торбу, а зубы на полку* [Шевченко 1949 : 134].

Простежуємо трансформацію паремій як наслідок аплікації фактів російської й української мов, тобто мають місце інтерферентні явища в процесі вживання паремій чи фразеологізмів, напр.: *Впечатление неудачного сеанса как ветром свеяло* [Шевченко 1949 : 212]; *...и теперь придется очима лунать* [Шевченко 1949 : 210], порівн. з рос. *ветром сдуло, хлопать глазами* і под.

Частотними в тексті щоденника є й синтаксичні фразеологізми [Космеда 2000], тобто такі структури, зв'язки між компонентами яких не зумовлені живими, чинними на сьогодні синтаксичними правилами. Подібного роду конструкції поширені у сфері автокомунікації у зв'язку із тим, що вони містять оцінювально-характеризуючі значення, у яких виявляються складні об'єктивно-суб'єктивні чинники – тут виокремлюємо власне оцінювальне значення, що загалом стосується сфери суб'єктивної модальності. Це значення відтворює особистісне, суб'єктивне ставлення носія мови до змісту інформації. До прикладів синтаксичних фразеологізмів названого типу можемо віднести такі: *Праздникам праздник и торжество есть из торжеств!* [Шевченко 1949 : 201]; *Вот тебе и безмятежное уединение на огороде!* [Шевченко 1949 : 119]; *Вот тебе и огород с цветами и благоуханием* [Шевченко 1949 : 275 – 276]; *Вот тебе и Москва! Вот тебе и Петербург!* [Шевченко 1949 : 190]; *Вот тебе и письма!* [Шевченко 1949 : 259]; *Вот тебе и волжские комары, которых я так боялся!* [Шевченко 1949 : 175] та ін.

За характером використаних паремій можна судити про вертикальний контекст мовної свідомості Т. Шевченка, широту його світогляду, обізнаність з художніми текстами світового значення, що

визначаємо й за виразами, використаними в щоденнику, як наприклад: ... *полюбовавшись окрестными видами и каноническими старинными колокольнями, как лисица виноградом...* [Шевченко 1949 : 197 – 198]; ... *чуть-чуть не налился, как Селифан* [Шевченко 1949 : 206]; *Надеждою живут ничтожные умы [Гёте]* [Шевченко 1949 : 204].

Отже, текст щоденника створено в режимі своєрідного багатоаспектного діалогу не лише письменницького Ego із його ж Alter Ego, але діалогу культурою, аксіологом епохи, сучасної письменнику, зі світовим культурним контекстом у часі й просторі. Т. Шевченко подає синтез різних культур, поєднуючи їх. Він не лише сам володіє російською мовою, відповідним пластом російського фразеологічного фонду, але й долучає до нього своїх читачів, демонструє не лише відповідне знання російської мови, але ширше – і культури російського народу. Такий підхід ілюструє вияв найкращих зразків міжкультурної комунікації.

Перспективу дослідження вбачаємо в необхідності створення словника фразеологізмів, що функціонують в мові Тараса Шевченка.

Література

Бацевич 2009 – Бацевич Ф. Духовна синергетика рідної мови. Лінгвофілософські нариси / Ф. С. Бацевич. – К. : Академія, 2009. – 190 с.; **Буслаєв 1959** – Буслаєв Ф.Н. Историческая грамматика русского языка / Ф. Н. Буслаев. – М. : Учпедгиз, 1959. – 240 с.; **Виноградов 1977** – Виноградов В.В. Об основных типах фразеологических единиц в русском языке / В.В. Виноградов // Избранные труды. Лексикология и лексикография. – М. : Наука, 1977. – С. 116 – 124; **Демський 1989 (1)** – Демський М. Т. Джерело: Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови // Тези доп. Республік. конф. – Ужгород, 1989. – С. 49; **Демський 1989 (2)** – Демський М. Т. Шевченкова фраземіка і її відображення на сторінках Словника української мови / М.Т. Демський // Науково-технічна революція і сучасні процеси розвитку лексики української народно-розмовної мови: тези доп. – Ужгород, 1989. – С. 49 – 51; **З фольклористичної спадщини 1963** – З фольклористичної спадщини Івана Франка. Недрукована передмова до збірки прислів'їв / підготов. до друку, пер. і вступ. замітка О. І. Дея // Народна творчість та етнографія. – 1963. – № 2. – С. 94 – 96; **Космеда 2000** – Космеда Т. Аксіологічні аспекти прагмалінгвістики: формування і розвиток категорії оцінки: монографія / Т. Космеда. – Л. : ЛНУ ім. Ів. Франка, 2000. – 349 с.; **Космеда 2006** – Космеда Т.А. Комунікативна компетенція Івана Франка міжкультурні, інтерперсональні, риторичні виміри: монографія / Т. А. Космеда. – Л. : ПАІС, 2006. – 328 с.; **Космеда 2010** – Космеда Т. А. Тлумачний словник комунікативного призначення як породження сучасної прагматично зорієнтованої наукової парадигми / Т. А. Космеда, Т. Ф. Осіпова // Лексикографічний бюлетень : зб. наук. пр. – Вип. 19. – К., 2010. – С. 7 – 24; **Литвинникова 2002** – Литвинникова О.

Устойчивые словесные комплексы в „Дневнике” Т. Г. Шевченко (Нижегородский период) / О. Литвинникова // Слово. Текст. Фраза : сб. ст. к 60-летию проф. М. А. Алексеенко. – М. : Азбуковник, 2002. – С. 245 – 275; **Пилипчук 2008** – Пилипчук С.М. Галицько-руські народні приповідки”: пареміологічно-пареміографічна концепція Івана Франка : монографія / С. М. Пилипчук. – Л. : Вид. центр ЛНУ імені Івана Франка, 2008. – 220 с.; **Пословицы 1961** – Пословицы и поговорки Нижегородской губернии. Записи Н. А. Добролюбова // Пословицы. Поговорки. Загадки в рукописных сборниках XVIII – XX веков . – М. – Л. : Изд-во АН СССР, 1961; **Ронен 1997** – Ронен О. Лексические и ритмико-синтаксические повторения и „неконтролируемый подтекст” / О. Ронен // Изв. РАН. Сер. лит. и яз. – М., 1997. – Т. 53. – № 3. – С. 40 – 44; **Рубчак 1991** – Рубчак Б. Живописный Шевченко („Журнал” як текст) / Б. Рубчак // Світи Тараса Шевченка : зб. ст. до 175-річчя з дня народження поета / ЗНТШ : Філол. секція. – Т. 214. – Нью-Йорк, 1991. – С. 65 – 90; **Руднев 2001** – Руднев В. Междисциплинарные исследования / В. Руднев // Энциклопедический словарь культуры XX века: Ключевые понятия и тексты. – М. : Аграф, 2001. – С. 234 – 235; **Шевченко 1949** – Шевченко Т. Г. Журнал / Т. Г. Шевченко // Повне зібрання творів : в 3 т. – К. : Держ. вид-во худож. л-ри, 1949. – Т. 3. – С. 83 – 278; **Эмирова 2002** – Эмирова А.М. Когнитивная деятельность человека в зеркале русской идиоматики / А.М. Эмирова // Когнитивные сценарии коммуникации: На перекрестке языков и культур : докл. междунар. конф. – Симферополь : Изд-во ТНУ им. В. И. Вернадского, 2002. – С. 53 – 54.

Космеда Т. А., Осіпова Т. Ф. Фразеологічні одиниці в тексті щоденника Т. Шевченка (до 155-річчя від часу написання „Журналу”)

У статті йдеться про майстерність Т. Шевченка щодо використання фразеологізмів як прецедентних одиниць, що репрезентують письменницьку інтертекстуальність, здатність моделювати мовну гру, трансформувати фразеологічні одиниці. Фразеологізми розглянуто в широкому їх розумінні. Змодельовано класифікацію фразеологізмів, актуалізованих письменником, щодо відображення в них відповідних пізнавальних процесів в аспекті сприйняття довкілля.

Ключові слова: інтертекстуальність, прецедентність, фразеологізм, мовна гра, трансформація фразеологізмів.

Космеда Т. А., Осипова Т. Ф. Фразеологические единицы в тексте дневника Т. Шевченко (к 155-летию написания „Журнала”)

В статье описано мастерство Т. Шевченко в использовании фразеологизмов как прецедентных единиц, которые репрезентуют писательскую интертекстуальность, способность моделировать речевую игру, трансформировать фразеологические единицы. Фразеологизмы рассмотрены в широком их понимании. Смоделировано классификацию фразеологизмов, актуализированных писателем, относительно отображения в них соответствующих познавательных процессов в аспекте восприятия окружающего мира.

Ключевые слова: интертекстуальность, прецедентность, фразеологизм, речевая игра, трансформация фразеологизмов.

Kosmeda T. A., Osypova T. F. Phraseological units in T. Shevchenko's diary (in commemoration of the 155th anniversary of „Zhurnal”)

The article is devoted to T. Shevchenko's skills to use phraseological units as precedent texts which represent writer's intertextuality, ability to create language game and transform phraseological units. Phraseological units are analysed in their broad conception. The classification of the phraseological units which were used in writer's diary is presented. The classification concerns the representation of the corresponding cognitive processes from the aspect of environment perception.

Key words: intertextuality, precedent, phraseological units, Language play, transformation of phraseological units.

Стаття надійшла до редакції 25. 09. 2012 р.

Прийнято до друку 26. 10. 2012 р.

Рецензент – д. філол. н., проф. Глуховцева К. Д.

В. І. Школярєнко (Суми)

УДК 811.112.2'07

РОЗВИТОК ВНУТРІШНЬОЇ ФОРМИ ФРАЗЕОЛОГІЗМІВ НІМЕЦЬКОЇ МОВИ ПРОТЯГОМ VIII – XVII СТОЛІТЬ

Аналіз розвитку фразеологічної образності передбачає звернення до проблеми внутрішньої форми ФО – важливого аспекту фразеологічної семантики, одного з джерел конотації фразеологізмів. Категорія внутрішньої форми належить до сфери номінативної діяльності [Телия: 124], оскільки вона суттєво впливає на формування фразеологічного значення. Значною актуальністю внутрішньої форми пояснюють такі риси ФО, як експресивна насиченість і емоційна оцінка дійсності, що визначають специфіку фразеологічної номінації. Тому дослідження перетворень внутрішньої форми усталених словосполучень (УС) є